

Francis MacDonald CORNFORD

Dinden Felsefeye

İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020, 1. Baskı, 379 sayfa, ISBN: 978-605-74931-8-7

■ Hatice ACAR*

1874 yılında İngiltere’de doğmuş ve Trinity College’da eğitim görmüş Francis MacDonald Cornford, Antik çağ felsefesi uzmanıdır. Helenistik dönem çalışmaları kapsamında kaleme aldığı *Dinden Felsefeye* adlı eserin önsözünü 1912 yılında yazan yazar, ilgili kitabında felsefenin kökeni ile ilgili tartışmalara farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Buna göre, felsefenin Antik Yunan’da başlama sebebi olarak “diğer medeniyetlerin bilimsel gelişmelerinden faydalanma” ya da “Helenistik dönem düşünürlerinin pratik amaçları aşarak teorik düşünme cesareti göstermesi” gibi farklı görüşler öne sürülmektedir. Buna karşın Cornford, bu görüşleri felsefenin Antik Yunan’da başlamasının nihai sebepleri olarak görmez.

Ona göre, felsefenin Antik Yunan’da başlamasının kökeni diskürsif düşünme yeteneğinde değil, Yunan mitolojisi ve yerel dini anlayışında aranmalıdır. Gerçi, felsefenin Antik Yunan’da başlama sebeplerinden biri olarak o dönemde diğer medeniyetlerle kıyaslandığında göreceli bir özgürlük ortamı ve dogmatizmden uzak bir dini algıdan söz edilebilir, ancak tüm bunlar ancak felsefenin başlangıcına ilişkin tali sebepler olarak görülebilir. Buna göre felsefenin kökeni bizzat mitolojide gizlidir. Cornford bunu; felsefi mousa (ilham perisi)nin anasız bir Athena olmadığını, eğer akıl felsefenin babası ise; onun daha yaşlı olan atasının din olduğunu söyleyerek ifade eder.¹

Eserini “yazgı ve yasa” ile başlayan ve “mistik gelenek” ile tamamlanan altı bölüme ayıran Cornford, iddiasının kaynaklarını göstermek için Yunan mitolojisini incelemeye ve mukayeseli bir araştırma yapmaya koyulur. Başvurduğu kaynaklardan bir kısmı, İlyada ve *Odyseia*’nın yazarı olan Homeros ve ayrıca

* Yüksek Lisans Öğrencisi. İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. E-Posta: haticeacar622@gmail.com ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0002-8036-8870>

1 MacDonald Cornford, *Dinden Felsefeye*, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020), 39.

Hesiodos'tur. Muhtelif kaynaklar üzerinden mitolojik anlayışın çizdiği kozmoloji tasavvuruna ulaşmaya çalışan Cornford, gösterdiği alıntılar eşliğinde; felsefe hat-ta mitolojik tanrı tasavvurlarının henüz yerleşmemiş olduğu Yunan anlayışında "moira" adlı kavrama ulaşır. Moira, buna göre, "yazgı" anlamına gelmektedir ve birden fazla karakteristiğe sahiptir. Birincisi, moira ahlaki bir sistemdir; başka bir deyişle yanlış işler yapan insanlara karşı ters giden bir kader şeklini alarak insanların başlarına muhtelif musibetlerin gelmesine sebep olur. İkinci olarak moira kozmolojik bir yetki sistemidir; önce daimonların, sonra da tanrıların kendilerine tahsis edilmiş özel alanlarını ifade eder.

Burada dikkat çekici olan nokta; bir kavram olarak moiranın "nasip, kısmet, tak-sim, yazgı" anlamlarına gelip Yunan tanrılarından üstün bir konuma sahip olma-sıdır. Gerçekten de Yunan tanrıları, modern tasavvurumuzda olan "kadir-i mutlak yaratıcı"dan farklı olarak; kadere, yazgıya, moiraya boyun eğmiş durumdadır. Ni-tekim, Cornford'un ifadesiyle; Zeus Odyssea'da "ölümlüler nasıl da biz Tanrıları suçluyor? Kötülüklerin bizden geldiğini söylüyorlar. Halbuki kör küstahlıkları yü-zünden, mukadder olanın ötesinde başlarına dert açanlar kendileridir." diyerek, moiranın tanrıları da aşan özelliğe sahip olduğunu ima etmektedir.²

Moira, yani yazgının hem oluş ve bozuluş dünyasında olayların akışına tesir et-mesi, hem de gayr-i şahsi bir nitelikte olması; onu, daha sonraki kişiselleştirilmiş Yunan tanrılarından ayırmaktadır. Cornford'a göre, mitolojik nitelikte olan Yu-nan kozmogonisi, felsefi bir özelliğe sahip olan kozmolojiye geçmeden önce üç evreden geçmiştir. Bu evrelerden ilki, gayr-i şahsi nitelikte olan moiradır. İkinci evre ise Yunan tanrıları şeklinde görünen şahıs-tanrı biçimleridir. Üçüncü evre ise, şahıs-tanrıları aşarak tekrar moira kavramına dönen Yunan felsefesidir. Yani, Cornford'a göre çarpıcı bir biçimde Yunan felsefesi salt bir "ileriye gitme" olarak tanımlanamaz. Bilakis o, Yunan tanrılarını ortadan kaldıran bir "geri gitme"dir. Bu geri gidiş, her ne kadar kendisinde yeni özellikler barındırsa da biçimsel olarak canlı bir öze sahip olan, ince bir maddilik-tinsellik karışımı olan "physis"e, yani özsel nitelikteki doğaya ulaşır.

Cornford, Yunan felsefesinin bağımsız bir akıl yürütme süreci değil, bilakis mi-tolojik öge ve şiirsel söylemden yararlandığını göstermek için Miletli Thales'i ör-nek verir. Thales, her şeyin nihai özünün "su" olduğunu söylerken, bunu evrenin canlı olduğunu ima eder bir şekilde "içinde ruh barındırdığını" ve "doğanın tanrı-

2 Cornford, *Dinden Felsefeye*, 69.

larla dolu olduğunu" ifade etmektedir.³ Bu da kavram olarak moirayı anımsatan bir yaklaşımdır. Nitekim Milet okuluna "canlı maddeci", "hylozoist" denilmesi de bundandır. Yine ilginç bir şekilde, Anaximenes'in kozmolojisinde de arke olarak "hava" gösterilmiştir. Bu ise, Anaximandros'un var olan şeylerin doğdukları şeylere geri dönerek yok olup haksızlıkları için birbirlerine kefaret ödediğini ifade eden⁴ alıntısı ışığında, filozofların mitolojiyi anımsatan evren tasavvurlarına işaret eder.

Yunanca "nomos" anlamına gelen yasa, aynı zamanda "dağıtmak" ve "tevzi etmek" anlamlarını taşır. Yazar, eserin "Doğa, Tanrı ve Ruh" bölümünde tanrı tasavvurunun kökenine gitmeye çalışır. Burada, klasik anlayışlardan biri olan kolektif temsil kavramı üzerinden, eski kabilelerin tıpkı doğadaki moira tasavvuruna sahip olması gibi, bir "mana"ya; başka bir deyişle totemle birleştirilen içsel bir örgütlenmeye sahip olduğunu vurgular. Bu örgütlenme de "nomos" ile farklı şekillerde dağıtılmış özelliktedir. Büyü, Cornford'a göre ilkel kabilelerin bir özelliğidir. Mimetik büyü dansları ve çeşitli mistik tasavvurlara sahip olan ilkel insanların kozmosla ilişkisi, bir neden-sonuçtan daha çok bütünsel bir kozmoloji tasavvurunu ifade ediyordu. Bu noktada yazar, evrenin moirası ile kabile ve klanların manasını ilişkilendirir. Bununla beraber, kitap hususen Yunan mitolojisi ile felsefeyi ilişkilendirme maksadında olmakla birlikte; bu bölümünde din kavramına ilişkin, tüm dünyayı kapsayan külli bir tasavvura gitme konusunda aceleci bir görüntü çizer.

Nitekim yazar, kabilelerde olan hiyerarşik dönüşümü, kabile liderinin yetki ve otoritesini Yunan tanrı figürlerinin oluşmasıyla ilişkilendirir. Buna göre, önceden tüm kabileye kolektif olarak yayılan özün gücü, yavaş yavaş hiyerarşik bir hal almaya başlayarak "lider"e doğru aktarılmıştır. Bu aktarım da, tıpkı kabile içindeki insanların ilişkilerine benzer şekilde; kozmosta da aşkın güçlere sahip olan daimonlardan yola çıkarak, insan biçimli personaların oluşmasına yol açmıştır. Bu tanrı figürleri, evrenin bazı unsurlarının taksim edilmesi şeklinde de karikatürize edilmiştir. Örneğin Zeus ışık ve ateşin, Poseidon nem ve denizin, Hades soğuk ve karanlığın efendisidir.

Yazar, mitolojiye dayalı izahından sonra felsefenin doğuşu kısmına gelerek tekrar antik filozoflardan söz etmeye başlar. Ona göre bilimsel bakış açısı köken olarak İyonyalı'dır. Milet okulu, yazarın görüşüne göre Olymposçu ilahiyatın bir devamı niteliğindedir. Bu noktada, çoğulcu, akılcı ve kaderci bir moira temelli anlayış or-

3 Cornford, *Dinden Felsefeye*, 58.

4 Cornford, *Dinden Felsefeye*, 62.

taya çıkar. Anaximandros, Anaximenes ve Leukippos, bu okulun temsilcilerinden olup atomculuk ve zorunluluk algısı bu ekolden çıkmıştır. Dolayısıyla bu ekolün tanrılar öncesi mitolojik dönemden kalan algıdan yola çıkan bütünlüklü evren algısının, atomculuğa ve yazarın ifadesiyle bilimsel bakış açısına yol açmış olduğunu görebiliriz.

Buna karşın mistik gelenek de kavramsal şemasını Dionysos dininden alır. Buradan hareketle, Orfeuşçular ve Pisagorcular, kendi düşünce sistemlerini Dionysos'un izinden gidecek şekilde inşa etmişlerdir. Dionysos şeması, yaşamın sürekliliğini temel alır ve buradan da tenasüh (palingenesia) ortaya çıkmıştır. Gök tasavvuru, burada önem kazanır ve kendisini Orfeuşçuluk öğretisinde güneşe kutsiyet atfetme şeklinde gösterir. Aynı zamanda beden ve ruh düalizminin ortaya çıkmasıyla, genel olan mana; teker teker bireylerde kişiselleşen bir anlama kavuşmuştur. Ruhun Tanrı'dan ayrılması, kopması, düşmesi; yaşamın tenasüh döngüsünde bir çizgi ve yol olması da bu tasavvurun özelliklerindedir. Pythagoras ile birlikte Orfeuşçuluk yeniden tanzim ve tasnif edilmiştir. Cornford'a göre, Platon da bu mistik gelenekten gelen büyük bir filozoftur. O, madde ve idea arasındaki ayrımı ve fenomenler dünyasını ikincil gören yaklaşımı ile birlikte, ruhçu bir bakış açısı doğrultusunda mistisizme kapı açan diğer filozoflardandır.

Sonuç olarak, Francis MacDonald Conford, ilgili eserde felsefenin neden Antik Yunan'da çıktığına dair ortaya konulan hakim görüşlere karşı çıkmış, bu sürecin ne saf bir akıl süreci olduğunu ne de Helenistik filozofların diğer medeniyetlerin bilimsel gelişmeleri ödünç alma suretiyle başladığını vurgulamıştır. Ona göre felsefe, Antik Yunan'ın tarihsel olarak bizzat içinden gelen mitoloji ve dininde gizlidir. Bu mitolojik din, evreni önce ilkel kabilelerde görülen moira, physis, mana gibi yapısal olarak bütüncül gören, yarı fiziki yarı tinsel; kişisel olmayan fakat ahlaki yönü olan özelliklerle okumuştur. Ardından da şahsiyet atfedilen Yunan tanrılarını üretmiştir. Felsefenin doğuşu, antropomorfik Yunan tanrılarında sıyrılma ve arkaik olan evren tasavvuruna dönerek bu tasavvurun yeni kavramlarla işlenmesiyle mümkün olmuştur. Şemanın kökü, kesin surette orijinal olmayıp bizzat Yunan inançlarında gizlidir. Fark ise bu filozofların ilgili şemayı, Yunan tanrılarında sıyrarak tekrar almaları ve kendilerine has surette yeniden formüle etmelerinde gizlidir.